

BEYAZ VE DEVRİM: İRAN VE PEHLEVİLER

Aslı Arslan*

Öz

Renkler, etki gücü yüksek olan iletişim araçları olarak görme eyleminin dışında toplumların kültürlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Siyasette de oldukça kullanılan renkler, keyfi olarak seçilmemiş, toplulukların kendi kültüründen veya benzer kültürlerden etkilenecek şekilde seçilmişlerdir. Renklerin kullanımları, kültürden kültüre, zamandan zaman değişkenlik gösterebilir. Fakat tarihin herhangi bir döneminde yaşanmış bir siyasi olayı, bir kavramı, bir siyasi ideolojiyi ifade ederken, kendini oraya sabitler. Temsil ettiği ideolojiye sadık kalarak, ona ait olur. Bu çalışma, renklerin siyaset üzerindeki algısına kanıtlar bulmak üzere başlarken, devletlerin, toplumların hafızalarında renklerin siyasal olaylarda kalıcılığına işaret edecektir. Bu çerçevede, İran'da 1963 yılında başlayan "Beyaz Devrim" ele alınacaktır. Çalışmanın amacı bir ideali gerçekleştirme amacıyla beyaz rengin kullanılarak, İran'da monark tarafından yapılan bir devrimi siyasi ve toplumsal hayata yansımaları ile ortaya koymaktır. Çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Sonuç olarak, siyasi mitleri oluşturmak için renklerin kullanıldığı, böyle bir kullanımın da hafızalarda yer edindiği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Renk, siyaset, Beyaz Devrim.

* Dr. Öğretim Üyesi. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, asliarslan@firat.edu.tr, 0000-0002-3088-4666.
Bu makaleye atıf için: Arslan, Aslı. (2023). Beyaz ve Devrim: İran ve Pehleviler, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 360-386.

WHITE AND REVOLUTION: IRAN AND PEHLEVIS

Aslı Arslan

Abstract

Colors have a place in the cultures of societies apart from the act of seeing them as communication tools with high impact. Colors used in politics, which are also quite prevalent, have not been chosen arbitrarily; they have been selected based on the influence of communities' own cultures or similar cultures. The utilization of colors can vary from culture to culture and over time. However, when representing a political event, a concept, or a political ideology from any period in history, it becomes fixed there, remaining true to the ideology it represents and belonging to it. This study begins with the aim of finding evidence for the perception of colors in politics and will indicate the lasting presence of colors in political events within the memories of states and societies. Within this framework, the "White Revolution" that began in Iran in 1963 will be examined. The purpose of the study is to reveal a revolution carried out by the monarchy in Iran using the color white to achieve an ideal and to illustrate its political and societal implications. Document analysis has been employed as the data collection method in this study. As a result, it has been asserted that colors are used to create political myths, and such usage becomes ingrained in memories.

Keywords: *Color, politics, White Revolution.*

Giriş

Renkler, etki gücü yüksek görsel iletişim araçlarından biridir. Bilimsel anlamda görme eylemi, renklerin algısıyla ilişkilendirilmiştir. Renk algısı ise görüşe, ışığa ve bireysel yorumlamaya bağlıdır ve rengi anlamak fizik , fizyoloji ve psikoloji ile ilgilidir (Britannica,2023). İnsanın renkleri algılaması doğal çevresinde gök, ateş, su, toprak, çiçekler, karanlık ve aydınlık gibi algıladığı doğa kaynaklı imgeler olmuştur. Renkler, insan davranışlarını ve psikolojisini önemli derecede etkilemektedir. Öznenin insan olduğu dünyada renkler, sosyo-kültürel, siyasal, iktisadi hemen her alanda çeşitli uygulamalara konu olmuş ve toplumların renklerle gelen imajlara bakış açılarında, kabul veya retlerinde, inanç ve geleneklerine yerleştirmelerinde önemli bir yeri olmuştur. Bu durumda renklerin parlak-çarpıcı oluşu veya donukluğu da olumlu-olumsuz algılamalarda etken olmuştur. Eski çağlardan beri doğadaki şimşegin beyaz ve parlaklığı, güneşin sarı ve göz alıcılığı, kanın kırmızı ve donukluğu hem toplumların hem devletlerin simgeleştirilmeye çalıştıkları olaylarda kullanılagelmiştir (Kılıç, 2014:56).

Renklerin algısı, coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre değişebilen anlamlar ihtiva ettiklerinden dolayı yalın bir tanımla ifade edilememesi özelliğine sahiptir. Coğrafi olarak ifade edecek olursak; giyim-kuşam kültüründe beyaz renk soğuk iklim bölgelerinde zararlı bir niteliğe sahipken, sıcak iklim bölgelerinde ise serin ve yararlı olarak kullanılabilir. Beyaz, sembol olarak genellikle dünyanın batısında saflığı, temizliği, dürüstlüğü ifade ederken, doğusunda ölümü ifade edecektir. Buradan hareketle de her beyazın veya her siyahın da daima aynı tarafta olmadığı da aşikârdır. Bu sebeple de her birini daha spesifik bir alanda, bir toplumda ele almak gerekmektedir.

Dünya literatürüne bakıldığı zaman, genel olarak sosyal ve siyasal çatışmalara damgasını vuran ırksal renkler olmuştur. Dünyanın gözlemlenen en önemli renk ayrımı, siyah-beyaz karşıtlığıyla ırksal renk arasındaki mücadeleyi işaret etmektedir. Özellikle insan hakları ve demokrasi konusunda önemli ölçüde mesafe kat etmiş olan ABD’de bugün hala sosyal statü ve fırsat eşitliği açısından beyaz insanın siyah insana üstünlüğü konusunda siyasal bölünmeler, çatışmalar yaşanmış, bunun üzerine politikalar üretil-

miştir (Kinder, Sanders, 1996). Geçmişten günümüze ırk farklılıklarının sosyal ve siyasi yaşamlar içerisinde oluşturduğu fark, renklerin çağrışımlarıyla bütünüyle bölünmeye, kanlı çatışmalara neden olabirmiştir. Bu bağlamda beyaz, tensel bir renkten ziyade ideolojik olarak siyaha olan sosyal mesafenin bir ölçüsü, başka bir deyişle beyaz, siyah değil anlamında kullanılmak için de şekillenmiştir (Brown Vd.;2003:XII).

Renklerin genellikle dil, din, sanat, edebiyat gibi birçok alanda soyut düşünce ve kavramları simgelemek için kullanıldığına dair yaygın inanç olmasına rağmen, siyasal olarak da oldukça etkin kullanılmıştır. Siyaset bilimi açısından, 19. yüzyıla kadar, siyasette renkler oldukça az görülmektedir. İletişimdeki ilerlemeler, oy hakkının genişlemesi, siyasi partilerin çoğalması, parti sembollerinde önce ulusal sonra da uluslararası düzeyde standartlaşmaya neden olmuştur. Renkler, parti örgütleri ve ideolojileri arasındaki istikrarlı ilişkileri oluşturmaya ve bunun pekiştirilmesini sağlamıştır. Benzer ideolojilere sahip farklı ülkelerdeki partiler, önemli ölçüde benzer renkler kullanmışlardır. Örnek olarak, kırmızı renk birçok ülkede “Kızıl Ordu” ve “Kızıl Korku” gibi kavramlara yol açarak, sol ideolojileri sembolize ederken, sarı renk en yaygın olarak liberalizmin sembolü olarak kullanılmıştır. Siyaset, pahalı pigmentlerin dolayı pahalı kıyafetler için kullanılan ve Fransa’daki soyluluğu sembolize eden maviyi daha fazla tercih etmiştir. Aynı zamanda kanun ve düzenin somutlaşmış bir anlamını taşıyan, dünya çapında polis üniformalarında yaygın olarak kullanılan bir renk olarak mavi, daha sonra siyasi muhafazakârlıkla giderek daha fazla ilişkilendirilmiştir.

Belirli bir rengin siyasi çağrışımları ülkeden ülkeye değişmekte ve renklere yönelik genel eğilimlerde istisnalar içermektedir. Örneğin, kırmızı, tarihsel olarak monarşi veya kilise ile ilişkilendirilmiştir, ancak zamanla, sol siyasetle ilişkilendirilirken, Amerika Birleşik Devletleri muhafazakârlığın kırmızıyla ve liberalizmin maviyile ilişkilendirilmesiyle diğer ülkelerden farklıdır (Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. 2023:466).

Renkler, hemen her dönem siyasi hayatın bir parçası, sembolü haline gelmiştir. Her ne kadar kamuoyu açısından siyasal görünürlükleri olmasa da renkler, bazı siyasal olaylara damgasını vurmuş ve anlamlandırmada rol-

ler üstlenmişlerdir. Siyasi olaylar, ideolojiler, siyasi arenada renklerle hem anlamlandırılmış hem de olay ve ideolojilerin hafızalarda kalıcılığı sağlanmıştır. Fransa'nın Bourbon hanedanının destekçileri hanedanın rengi olarak beyaz rengi kullandığı için, beyaz renk, mutlak monarşi ile ilişkilendirilmiştir. Rusya'daki anti-komünist güçler tarafından kullanılması nedeniyle beyaz renk, 20. yüzyılda birçok farklı anti-komünist ve karşı-devrimci grupla ilişkilendirilmiştir. Kasım 1917'de Rusya'da başlayan ihtilalde Lenin liderliğindeki sosyalist Bolşevikler, geçici hükümeti devirmiş, savaşa katılan en büyük iki grup, komünist Kızıl Ordu ve kapitalizmi ve monarşizmi destekleyen Beyaz Ordu olmuştur. Beyaz Ordu, köylü milisleri, Kara Ordu (Ukraynalı anarşistler) ve devletlerinin Çarlık subayları tarafından yönetilen Rusya'da bağımsızlığı için savaşan diğer gruplar da dâhil olmak üzere Bolşevik karşıtı grupların bir birliği olarak "Kızıl'a karşı "Beyaz'ın temsilcileri olmuştur (www.dailymail.co.uk/news). Bazı devrimlerde, iki tarafın ideolojileri veya hedefleri ne olursa olsun, kırmızı, devrimcileri, beyaz ise eski düzenin yandaşlarını temsil etmek için kullanılmıştır (Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. 2023).

Renklerin siyasi partilerin veya toplumsal hareketlerin sembolleri olmalarından kaynaklanan siyasi anlamları, gizem ve tartışmaları içinde barındıran, aynı zamanda merak uyandıran bir konu olarak toplumsal hareketlerin duygusal yaşamının da bir parçası olmuş, aynı zamanda bir topluluk duygusunun sürdürülmesinde de önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu renklere verilen duygusal tepkiler toplumların ve oluşumların değerleriyle doğru orantılı olmuş ve bu değerlere ait izler taşımıştır. Yeşil, siyah, beyaz ve kırmızıdan oluşan ve her birine bir anlam atfedilen Pan-Arabizm renklerinin kullanılma amacı, bir Arap kimliği oluşturma ve Arap Birliği kurma idealiyle sembolleştirme faaliyetleri çerçevesinde oluşmuştur (arabamerica.com). Böylelikle uluslaşma veya bir birlik oluşturma aşamasında, geçmişin kolektif sembollerini bulunduğu zamana taşıma konusunda da renklerin aktif olarak kullandığı görülmektedir. Ulus devletlere ait bayraklarının renk ve sembollerine verilen duygusal tepkinin ve sahiplenme duygusunun da bu durumla doğrudan ilişkilidir. (Sawer, 2006:1-2). Renkler,

duygusal tepki ve sahiplenme duygusuna en iyi örnek oluşturmalarının yanı sıra devletlerin değişim-dönüşüm süreçlerinde de toplum hayatlarında anlamlar kazandırarak önemli izler bırakmıştır. 1950 Türkiye'sinin "Beyaz Devrimi", liberalleşme, toprak reformu, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki dönüşümleri, 1960'lar İran'ındaki "Beyaz Devrim"ini etkilemiştir. 1946 Türkiye'sinde çok partili hayata geçiş süreci ve devamında 14 Mayıs 1950 seçimleri için kullanılan "Beyaz Devrim" kavramı, devrim kavramının toplum algısındaki yıkıcılığının yanı sıra beyazın dürüstlüğü ve kan bulaşmamış temizliğinden esinlenerek demokrasiye geçiş olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'de yaşanan siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik gelişmeler, özellikle coğrafi yakınlık itibarıyla de İran'daki Beyaz Devrim'e ilham kaynağı olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde ideoloji inşasına çalışan İran, 1958-1963 yılları arasında da Muhammed Rıza Pehlevi zamanında yeniden bir ideolojik inşa faaliyetine girişmiştir. Şah'ın ideolojik inşa sürecinin de Beyaz Devrim'den geçmektedir. Ansari'nin de ifade ettiği gibi, Muhammed Rıza Pehlevi'nin devrime karar vermeden önce yaptığı referandumda, 5,5 milyon seçmenin desteğini almasından dolayı "Beyaz Devrim" benzetmesi kullanılmıştır. Türkiye'deki 1950 seçimlerinde kullanımına atfedilen bu kavram, İran İslam Cumhuriyeti kuruluncaya kadar da İran siyasetinde kavram olarak konumlandırılmış ve oldukça mesafe kat etmiştir. Bu kavram, İran siyasi hayatında eğitim, sağlık, sosyal uygulamalarda modernizasyonu ifade etmiştir. (Ansari, 2001)

İlgili alan yazında renklerin siyasi olaylar, ideolojiler çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar yok denecek kadar az olmakla birlikte, Pehleviler dönemi İran modernleşmesine ilişkin çalışmalar ise İran İslam Cumhuriyeti'ne giden sürecin nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı kuramsal anlamda İran'da Pehleviler dönemi kolektif bir kültür oluşturma çabaları ve Beyaz Devrim'in siyasi ve toplumsal hayata yansımalarını ortaya koymaktır. Ülkelerin hayatlarında değişim ve dönüşümlere yol açan liderler oluşturdukları prensipleriyle milletlerine kimlik

oluşturma süreci, dünyadaki siyasi eğilimlerle doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan bunu başarabilen liderler, oluşturdukları siyasi mitler aracılığıyla kalıcı izler bırakarak, ideolojilerinde sürekliliğe katkı sağlayabileceklerdir.

Yöntem

Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin antropologların ve dilbilimcilerin kullandıkları bir yöntem olarak bilinmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:189-190).

1. Beyaz Devrim'e Giden Yol

Geleneksel İran siyasi kültürü, 16. ve 18. Yüzyılda Batı ile nadiren teması geçmiş, asıl teması 19. yüzyılda olmuştur. 19. yüzyıl hem Osmanlı Devleti hem de İran için batılılaşmanın ihtiyaç doğrultusunda somutlaştığı bir dönem olmuştur. İran'daki modernleşme hareketleri daha çok Osmanlı ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde olanları izlemek şeklinde belirmiştir. 19. yüzyılda Batı kapitalizminin Doğu'ya doğru yayılması önce Osmanlı Devleti'ni, sonra da İran'ı etkisi altına almıştır (Türkislamoğlu, 2022:322).

Tarihsel sürece bakıldığında zaman İran'da Osmanlı Devleti gibi meşrutiyet devrimiyle birlikte Şah'ın yetkilerinin sınırlandırılması, ulusal bir meclis oluşturulması ve şahı sınırlayan bir anayasa oluşturulması gibi ülkenin yönetim yapısında önemli ölçüde değişiklikler olmuştur. Kanunun hâkimiyetine ve ilerlemeye inanan İran Şii ulema ve aydınları, Osmanlı meşrutiyetinden de esinlenerek, meşrutiyet devrimini 1905 yılında ilan etmiştir. Meşrutiyete dayalı siyasi sistem, geri kalmışlığıyla toplumun taleplerine karşılık verememiş, bu yüzden de giderek etkinliğini kaybetmiştir. Bu ortamda monarşinin devamlılığına işaret eden Pehlevi hanedanı Rıza Pehlevi şahsında hâkimiyeti devralmıştır (Mokhtarpour, 2012:44-61).

İran'ın siyasi tarihindeki serüvenini anayasal devrimden başlatan Abrahamian, keskin, ani ve şiddetli olması nedeniyle gerçek bir devrim olarak ifade etmektedir. Anayasal devrim, bir anda Kaçar Şahları tarafından yönetilen kraliyet sarayından, ilk başlarda şehirli-orta sınıfların egemen olduğu bir ulusal parlamentoya geçişe sebep olmuştur. Bu tarihlerden sonra özellikle 1910'larda devrimci hareket, iç çekişmeler, dış müdahaleler ve kabile ayaklanmaları nedeniyle zayıflamış, buna rağmen Kaçar despotizmini geri gelmemek üzere tarihe gömmüştür. 1920'li yıllarda, düzenli ordu ve güçlü bürokrasi gibi modern kurumlarla donanmış, yeni bir mutlakiyetçi rejim kurulmuştur. Hanedanlık sistemi devam etse bile, hükümet sisteminde despotik bir monarşiden parlamenter monarşiye geçişle beraber meşruiyetin resmi temelinde Tanrı'nın yeryüzündeki gölgeleri ve kralların ilahi haklarından vazgeçerek halkın egemenliğine ve insan hakları ve özel mülkiyete; hiyerarşik ve ataerkil bir sistemden, demokratik ve eşitlikçi bir sisteme geçiş yapan Pehlevi hanedanını Kaçarlardan farklı görmüştür. Çünkü, İran toplumu için yeni bir düzen getirmeyi isteyenler için, bu amaçlarını ifade etmek bile kolay olmamış, eski düzeni ıslah ve reform yaptıklarına inanmış ve inandırmışlardır. Toplumlarına getirdikleri yeni ve bilinmeyen şey, geleneksel Şehinşahların otoritesini sınırlanmasını isteyen seçilmiş bir ulusal bir meclis olacaktır. Bu amaç için de İmam Ali, Hüseyin ve Hasan'ın öğretilerine atıf yaparak ulusal meclisin kabullenilmesini kolaylaştırmaya çalışmışlardır (Abrahamian, 1979: 386).

Anayasal Devrim, Batı medeniyetinin çıktıklarına karşılık, İran'ın buna verdiği cevapları yansıtmıştır. Bu cevaplar; yabancı kontrolünden kurtuluş, farklı dil, kabile ve topluluk gruplarının homojen bir siyasi topluma entegrasyonu, hükümet otoritesinin merkezileştirilmesi, politikada halk katılımı ve toplumsal ve ekonomik modernleşme olmuştur (Ramazani, 1974:125-126).

1925 yılı İran'ı, meclis tarafından "şehinşah" (şahların şahı) ilan edilmesiyle Kaçar hanedanına son veren yerine Pehlevi hanedanını yönetime getiren ve Atatürk Türkiye'si'nde gerçekleştirilen inkılaplardan etkilenerek modernleşme yolunda köklü değişiklikler ve reformlar yapacak olan Rıza

Han'ın Tahran'daki sarayda tacını giymesine sahne olmuştur (Kurtuluş, 2008). Rıza Şah, İran'daki çoğu anayasa destekçileri tarafından yeni bir düzen kurarak ülkeyi kalkındıracak hamleleri yapacak bir lider olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Rıza Şah, ekonomi, sağlık, bayındırlık ve eğitim gibi ülkenin asıl meselelerinde yenilikler yapmıştır. Şah'ın politikaları, modern Türkiye inşası için azami gayret gösteren Atatürk'ün politikalarına benzerliğiyle dikkat çekmiştir. Şah'ın İran'daki politikaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı tüm dönüşümleri izlemiştir. Şah, İran'ın dini yapısından kaynaklanan çekincelerle ve ulemanın da gücünü bilerek, dini görüşleri rencide etmemeye dikkat ederek, bilinçli olarak başörtüsü meselesinden kaçınmış, buna rağmen İranlı bir yazarın İranlı kadınların başörtüsü konusunda Türk kadınlarını taklit ettiğini ileri süren bir makale yayınlaması, Tahran'da bir kargaşanın çıkmasına sebebiyet vermiştir. 1920 ve 1930'ların başlarında, siyasi olarak kendilerini ifade etme şansını bulan birçok İranlı kadın, örtünme uygulamasına son vermek için aktif olarak çalışmıştır. Ayrıca 1927 başlarında kabine, Fransız kepine benzeyen Pehlevi şapkasını, İranlı erkeklerin resmi şapkası olarak kabul etmiş, memur kılık-kıyafetinin düzenlenmesine de karar verilmiştir (Chehabi, 1993;212). Rıza Şah'ın kendi döneminde iç ve dış kaynaklı gerilimlerle yapmaya çalıştığı, ülkede, kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak ortak bir milli kimlik oluşturmak, siyasi iktidarı tek merkezde toplamak ve egemenlik yetkisinin tek kullanıcısı haline gelmek olmuştur. Bu amaçla da ulema ve parlamento kısmen devre dışı bırakılmıştır (Edi, 2019:734). Rejim değişikliği haricinde yapmaya çalıştığı eğitim sağlık, hukuk, siyasi, sosyal, kültürel reformlarla Rıza Pehlevi, İran'da devrimci bir lider olmuştur. Şah'ın batılı modernleşme politikaları, muhalefeti de arttırmış, Rıza Şah'ın çabaları, Atatürk Türkiye'sindeki kadar başarılı olamadığı için kendine has bir ideoloji de oluşturamamıştır (Azap, 2022:20).

İç politikada başarılı, dış politikada ise zorluklarla karşılaşan Rıza Şah, İngiliz ve Rusların müdahalelerine kesin son verecek ve tam bağımsızlığını sağlayacak bir hamle yapamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Sovyetler Birliği, İran'ın merkezi devletlerin yanında yer alacağından şüphelenmiş ve İran'ı işgal etmiştir. Bu aşamada Şah Rıza Pehlevi'nin yönetimi

bırakması için baskı yapılmış, o da tahtını büyük oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakmıştır (ataturkansiklopedisi.gov.tr).

2. Muhammed Rıza Şah Dönemi Siyasi Olaylara Bir Bakış

Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemleri farklı tarih aralıklarına denk gelse de ideolojik olarak Pehlevi hanedanlığının hâkimiyetine devam ettiği 1979 yılına kadar benzerlikler içermektedir. Kendine has bir ideoloji oluşturamayan Rıza Şah, alt yapısını oluşturduğu yeni İran'ı oğluna devretmek zorunda kalmıştır.

Rıza Şah'ın uyguladığı baskıcı rejimden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Rıza Şah ile yeni bir toplumsal atmosfer oluşmuş ve çeşitli düşünce grupları ile muhalif düşüncelerle bir tartışma ortamı ortaya çıkmıştır. Küçük ve orta sınıf esnaf, toprak sahipleri ve ulemanın tepkisiyle karşılaşan Şah, ordudaki gücünü arttırmak ve yönetimi tek elde tutmak için yabancı güçlerin desteğini sağlayıp, karşılıklı çıkarlarla ulemanın da onayını alarak iktidarını kurmaya çalışmıştır. Ancak ulemanın siyasete müdahalesini azaltamayıp aksine güçlendirmiştir. Bu sırada İran'da bazı gruplar, Sovyetler askeri güçlerinin desteğiyle ayaklanma başlatmış, bir yıl kadar sonra Sovyet güçleri İran'dan çekilmiş, Şah, ordunun desteğiyle otoritesini sağlamıştır. 1950'li yılların İran'ı Başbakanlığa atanan ve halkın sevdiği milliyetçi Musaddık'ın petrolü millileştirmesinin batılı devletlerin tepkisini çekmesi, ülkede komünist faaliyetlerin artması ve Sovyet Rusya'yla yakınlaşma, bu yakınlaşmaya İngiltere ve ABD'nin tepki vermesi gibi olaylara sahne olurken, ekonominin de kötüleşmesi Başbakan Musaddık'ın görevden alınmasına neden olmuştur. Büyük tepki çeken bu olay, Musaddık taraftarlarının Şah'a tepkilerinin artmasına ve sokağa çıkmalarına neden olmuştur. Artan tepkilerle, Şah 1953 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, böylece bir dönem kapanmıştır (Edi, 2019:735).

Muhammed Rıza Şah'ın yönetim dönemini iki döneme ayırmak mümkün olmuştur. Genellikle bu ayırım (1941-1953), 1953 darbesiyle sona eren karışıklık ve demokratik denemeler dönemi; (1953-1979), 1979

devrimiyle sona eren Şah'ın diktatörlük dönemi şeklinde ifade edilmiştir. Muhammed Rıza Şah'ın yönetim dönemi temelde iki döneme ayrılrsa da 1963 Beyaz Devrim'i, üçüncü bir dönemi işaret etmiştir. Çünkü bu tarihten önce anayasal bir monarkken, devrimden sonraki dönemde saltanatı boyunca mutlak ve keyfi bir yönetici olmuştur (Katouzian, 2022:210). Halbuki Şah, daha önce kalıtsal bir hükümdarlığının olduğunu, sonra ise halk tarafından seçildiğini ifade etmiş dolayısıyla ikinci dönemini zafer olarak görmüştür (Cockcroft,1988:71)

Şah'ın ikinci döneminde Musaddık dönemi, petrolün millileştirilmesinden sonra gelirlerin düşmesi sebebiyle uygulanamayan ekonomik kalkınma planına tekrar hız verilmiş, ABD başta olmak üzere Batı ile ilişkiler geliştirilmiştir. Şah iktidarını sağlamlaştırmak ve muhalefetin önünü almak için Sâzmân-ı Ittlâât ve Emniyyet-i Kişver (SAVAK) adıyla bir istihbarat teşkilatı kurdu muştur. Şah'ın diktatörlük dönemi olarak ifade edilen bu dönemde meclis feshedilmiş, ülke Ali Amini hükümeti ve kararnamelerle sert yöntemlerle yönetilmeye başlanmıştır (Ghods, 1989:192; Kurtuluş, 2020).

İran'ın sadece bu kadar büyük bir orduya ihtiyacı olmadığını, hatta sahip olduğunu bile harcamadığını düşünen ve yolsuzluklarla uğraşan dönemin başbakanı Amini, (Summit, 2004:567) Temmuz 1962'de istifa etmiş, Şah onun yerine kendisine sadık olan Asadullah Alam'ı atamıştır. Bu dönemde Şah, gücünü pekiştirmek için, ordu, SAVAK ve otoriteye sadakat için tüm siyasi-ekonomik baskı ve kontrolleri kullanmıştır (Ghods, 1989:197). Artık Beyaz Devrim'in mimarı olan Alam, mevcut yönetimin el çektirilip yönetime kendi partisinin getirilmesi hayalinin gerçek olmasıyla birlikte, çalışmalara başlamıştır. Beyaz Devrim, ilk olarak altı madde halinde Kasım 1961 tarihinde Şah'ın "*Ulusal çıkarlar diğer tüm düşüncelerin üzerinde gelir. Eğer pratik olmayan düzenlemelerle ilgilenir ve şu anda elimizde bulunan olumlu fırsatı kaybedersek, büyük bir günah işlemiş oluruz. Ulusun ilerlemesi ve gelişimi, pratik olmayan yasalara ve kişisel testlere bağlılıktan önce öncelikli olmalıdır. Hükümet, en kısa sürede yolsuzlukla mücadelelesini yoğunlaştırmalı ve kısa sürede kökünü kazınmalıdır. Hükümetin bu*

programı pratiğe dökmesinin önünde hiçbir engel olmamalıdır. İran'ın akıllı ve onurlu insanlarının bu programı hükümetle işbirliği yaparak uygulamasına samimiyetle katkıda bulunacağına ve böylece ulusun tarihi onurlarına katkı yapacağına güveniyorum” şeklindeki sözleriyle dile getirilmiştir (Shahbaz,1963:19). “Beyaz Devrim” (inkılâb-ı sefid) adıyla bir sosyo-ekonomik reform programına başlanmıştır. Bu programın en önemli maddeleri özellikle ABD'nin baskı yaptığı toprak reformu, kadınlara oy hakkının tanınması ve okuma yazma seferberliği olarak görülmüştür. Devrim, 1962'de bir kararname ile başlatılmış ve Ocak 1963'te referandumla onaylanmıştır. Toprak reformu da dâhil olmak üzere altı ilkedden oluşmuş, daha sonra 12 maddeye ve 1970'lerin sonunda da 17 maddeye genişletilmiştir. Devrimin onaylanma aşamasından sonraki en büyük özelliği planlı bir yol haritasının olması, Şah'ın kendisini devrimin merkezine lider olarak koyması olmuştur (Ansari,2001:12-13). Bu liderlik anlayışı devrimden önce bir ulusun babalığını üstlenmek veya bilge bir liderin yol göstericiliği ile bürokrasiyi aşarak halk ile arasındaki tüm engelleri kaldırmaya da işaret etmiştir.

Muhammed Rıza, Batı ile olan ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerini daha da kuvvetlendirmiş, ülkede kalkınma planlarıyla tarım ve sanayide gelişme sağlanmıştır. Hatta daha da ileri giderek 1971 yılında, Perslerin kuruluşunun 2500'üncü yılını törenlerle kutlamış, törenlerde çadırlar, silahlar ve giysiler eski Ahemeniş Dönemini çağrıştıracak şekilde hazırlanmıştı (Alpar, 2014:55). Ancak reformlara karşı tepkiler öncelikle tüccar destekli dini gruplar ve ulusal cepheden gelmiştir. Güçlü bir muhalif olan dini lider Ayetullah Humeyni, Beyaz Devrim'in batılı kültürel emperyalizm olduğu, İran'daki yabancıların çıkarlarını perçinlediğini ve Şii geleneklerini yok ettiğini ABD etkisini “Bu devrimde beyaz olan tek şeyin Beyaz Saray etkisi” söylemiştir. (Summit,2004;570) Devrimin başladığı yıl, “Onbeş Hurdâd” ayaklanmaları hükümet kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve yüzlerce insan öldürülmüştür. Humeyni de önce ölüm sonra sürgün cezası olarak Türkiye'ye gönderilmiştir (Kurtuluş, 2020).

Ulemanın verdiği tepki, ABD Başkanı John F. Kennedy'nin, “Orta Doğu'ya hem hayal gücü hem de itidalle yeni bir yaklaşım formüle etmeliyiz,

davamızı Arapların tarafsızlıklarının ve milliyetçiliklerinin tehdit altında olduğunu hissetmelerine neden olacak kadar zorlamadan, bu güçleri kabul ederek yardım etmeye çalışmalıyız” şeklinde İran politikasına dair ifadelerine karşı olmuştur (Iskandaryan, 2023;121). Kennedy, ABD çıkarları için amacını, Sovyet etkisini bölgede en aza indirmek ve Batı'nın petrol erişimini korumak olarak belirlemiştir. Bunun karşılığında Şah Muhammed Rıza'nın ise Amerikan'ın komünizm korkularını kullanarak artan mali yardım, askeri destek ve Birleşmiş Milletler'de etki elde ettiği iddia edilmiştir. Summit (2004) çalışmasında Şah'ın, genellikle iktidarında dışsal tehditleri abartarak zayıflayan rejimini desteklemek istediğini, Amerikalılar tarafından bölgedeki en istikrarlı rejimlerden birine sahip olarak algılanmasına rağmen, halkıyla ve ihtiyaçlarıyla bağlantısı olmayan bir yönetici olduğunu ifade etmiştir. Çalışmaya göre Şah, sürekli olarak Sovyet bir işgali endişesi taşımış ve baskılara karşı direnmek için büyük miktarda yardım ve askeri destek istemiştir. Ayrıca, çalışma, Kennedy'nin de aynı istikrarsızlık ve komünizm korkularına kapıldığını da ifade etmiş, Şah'ın, Kennedy'nin İran politikasını manipüle ederek engellediğini, bu durumun İran halkıyla bağlantısı olmayan bir diktatörlüğün güçlendirilmesine ve sonunda yeni bir devrime yol açtığını savunmuştur (Summit, 2004:561-575).

ABD Başkanı Richard M. Nixon'la da kurduğu yakınlıkla ABD'nin desteğiyle İran'ı bölgede güçlü bir devlet yapmak amacıyla ordunun modernleştirilmesi için askeri harcamalar yapmıştır. Şah, ABD'den aldığı desteklerle yerel ihtiyaçları karşılamış, rejimini desteklemek için süper güç rekabetini kullanmıştır. ABD'den istediklerini alamadığı zaman, Sovyetler Birliği ile ilişki kurmuştur (Summit, 2004:575). Ülkedeki ekonomik gelişmeye rağmen, gelir dağılımında hızlı bir dengesizlik meydana gelmesi ve toprak reformunun başarısızlığı, dini liderlerin önderliğindeki muhalefeti gittikçe büyütüştür. Protesto mitingleri, güvenlik kuvvetlerinin muhalefete karşı şiddet kullanması sonucu ortaya çıkan birçok kanlı olay, şah rejiminin Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Af Örgütü gibi kurumlar tarafından da eleştirilmesine yol açmıştır. Dış politikada, ABD ile müttefiklik ülkenin bağımsızlığını sorgulatmış, tüm bunları engellemeye çalışan Şah, tek partili sisteme geçmek istemiş, ancak girişiminde başarısız

olmuştur. Şah'ın aldığı tüm tedbirler, Humeyni'nin liderliğinde geniş çaplı ayaklanmayı engelleyememiş, 16 Ocak 1979'da İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Kurtuluş, 2020).

3. Beyaz Devrim'in Siyasi-Toplumsal Yansımaları ve Devrim İdeolojisi

İdeolojilerin oluşması için fikirler, inançlar, tarih ve mitler sistemi gerekmektedir. Oluşturulan bu ideolojiler mevcut bir sosyo-politik düzeni değiştirmek veya mevcut olanı korumak üzere harekete geçirmek amacıyla kullanılabilir. Bu amaca ulaşmak için bir devletin, tarihsel köklerinin ne olduğu, mevcut ve gelecekteki sosyo-ekonomik ve siyasi stratejilerini, iç ve dış politikalarını oluşturduğunu ifade eden bir dünya görüşü olmalıdır (Shakıby, 2013:116). Bu dünya görüşü, 20. yüzyılın başından itibaren İran'da oluşmaya başlamış, Pehlevi hanedanı döneminde bu arzu, daha da alevlenmiştir. Anayasal monarşi döneminden itibaren İran'da ulema ve esnafın oldukça söz sahibi olduğu bir ortamda Batılı fikirlerin tanıtılması, merkezi yönetimin kademeli olarak genişlemesiyle birlikte yeni bir modern aydın, devrimci sınıf ortaya çıkmıştır. Yeni laik okullarda eğitim görenler hem din âlimlerinden hem de muhafazakâr saray edebiyatçılarından kopmuş, çoğunlukla devlet bürokrasisinde çalışan bu sistem, kamu yöneticilerinin canını, malını ve namusunu Şehinşah'ların insafına ve kaptislerine bırakan geleneksel yapıya karşı çıkmıştır. Ağırlıklı olarak Kaçar soylularının dışından gelen bu grup, kariyerlerin yeteneklere açılmasını desteklemiş, bürokrasinin kraliyet soyağacına sahip olanlara satılmasına karşı çıkmıştır. Batılı fikirlerden ilham alarak, kralların keyfi iradesinin yerine kanunların öngörülebilir üstünlüğünü, hanedanların gücünün seçilmiş temsilcilerin otoritesini, geleneğin modern bilimle değiştirilmesi halinde ülkenin hızla ilerleyebileceğine inanmışlardır (Abrahamian, 1979:412).

Bu ortamda beslenmiş İran aydınları, Pehlevi dönemiyle birlikte ideoloji arayışına girmişlerdir. Turan ideolojisine benzer şekilde Aryan mitini benimsemiş, öyle ki bu durum, İran'ın Arap komşularından çok, büyük ölçüde modern Avrupalılarla daha yakından ilişkili görülme arzusundan

kaynaklanmıştır. Oldukça fazla izleyici kitlesi bulunan törenler, kutlamalar, İran'ın Arap olmadığına açık bir ifadesini vermek ve İslam öncesi geçmişi aracılığıyla Batı ile olan yakınlığının altını çizmek için bir fırsat olarak kullanılmıştır. İran'ın dünyanın gözünde geleneksel bir İslam ülkesinden modern, endüstriyel ve hatta laik bir devlete dönüşeceği, böylelikle Batılıların hoşuna gideceği düşünülmüştür (Steele, 2018:116).

Pehlevi ideolojisinde, tüm dünyayı İran'ın Batılı uluslar ailesine ait olduğuna ikna etmek için iki ana yön belirlenmiştir. Bunlardan birincisi; İranlıları Avrupalılarla aynı ırka yerleştirmek için Ari mitinin kullanılması, ikincisi ise İslam öncesi geçmişin sahiplenilmesi olmuştur. İran'ın özünde bir İslam ülkesi olmadığını ve İran'ın kadim geçmişinin en az Avrupa'nınki kadar şanlı ve medeni olduğunu göstermek için Pehlevi rejiminin gücüne ve İslam öncesi İran medeniyetinin ihtişamına dayanan sağlam bir ideolojik temel geliştirmiştir. Şah'ın dış politikası aynı zamanda güçlü bir jeopolitik gerçekler anlayışı üzerine inşa edilmiş, bu anlamda özellikle törenler, ideoloji ile reel politika arasındaki karmaşık sentezi gözlemlemek için mükemmel bir fırsat sunmuştur. Şah, yalnızca yabancı işletmeleri çekmek, İran ürünlerini satmak gibi ticari faaliyetleri veya İran'ın turizmini artırmak istememiştir. En büyük amacı “Büyük Medeniyet” fikriyle İran'ın bölgesel ve küresel bir güç olarak ortaya çıktığını duyurmak ve ülkenin kaderinin monarşinin gücüne ve dayanıklılığına bağlı olduğunu vurgulamak olmuştur. Bu ideolojik stratejinin ana prensibi, Araplardan ayrı, tamamen “İranlı” bir ırk fikrinin oluşturulmasıdır. Bu fikir, milliyetçiler tarafından kabul görmüş ve coşkuyla karşılanmış, aynı zamanda Şah'ı ideolojinin tam üzerine yerleştirmiştir (Steele,2018:115). İran'da Pers geçmişinin canlandırıldığına asıl göstergesi 12-14 Ekim 1971 tarihleri arasında yapılan Pers İmparatorluğu'nun kuruluşunun 2500. yılı kutlamaları olmuştur. Dünyanın farklı ülkelerinden çok sayıda devlet başkanının davet edildiği bu kutlamalarda Muhammed Rıza Şah, “Şahların Şahı” ve “İran'ın Kralı” olarak hitap ettiği Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kiro's'a. huzur içinde yatmasını, çünkü kendisinin ve İran ulusunun ayakta olduklarını söylemiştir. Bu törenlerde Pers ordusu askerleri şeklinde giydirilen askerler geçiş yapmışlardır. Böylelikle İran ulusunun tarihselliği ve mevcut rejimin kadim İran im-

paratorluklarının devamı olduğu mesajları verilmeye çalışılmıştır (Elhan, 2019:33). Şah da Şahların Şahı (Şehinşah) ve Aryanların Işığı, Tanrı'nın Gölgesi, Şia'nın muhafızı unvanlarıyla adeta kutsanmış ve meşruiyetinin tüm kaynaklarını belirlemiş ve iktidarını perçinlemiştir. Siyasi iktidarların iktidarlarının devamını sağlamak için arka plandaki iç ve dış etkenlerle başa çıkabilme niteliklerinin olmasının dışında kamuoyu için de dinamik gündem gerekmektedir. Muhammed Rıza Pehlevi, kendi döneminde bu dinamik gündemi Beyaz Devrim ile yakalamıştır. İran'da temelde sosyo-ekonomik modernizasyon kapsamında bir program olan Beyaz Devrim, bu tarihten önceki devrimler dizisinin bir devamı gibi görünüm arz etmektedir. Babasının yarım kalan modernleşme programını, Beyaz Devrim'le somutlaştıran Muhammed Rıza Pehlevi'nin Beyaz devrimini, içeriği, uygulamaları ve sonuçları açısından anlamaya çalışırken sadece devrimler dizisinin devamı olarak ele almak da çok da sağlıklı olmayacaktır. Çünkü devrim, siyasal, sosyo-kültürel, ekonomik ve daha birçok alanda dönemine has farklılıklar içermektedir. Ramazani, Gabriel Almond'un önerdiği siyasi gelişim kavramlarını kullanmayı amaçlayarak, "Beyaz Devrim'i" Batı medeniyetinin temel zorlukları çerçevesinde geniş ve temel bir çerçeve içinde incelemeye tabi tutmuştur. Almond, teorisinde İran gibi ulusların liderlerinin, ulusal bir devrim, yetki devrimi, katılım devrimi ve refah devrimi ile karşı karşıya geldiğini ileri sürmesine rağmen, İran'ın "Beyaz Devrimi"nin, hangi devrime veya devrimlere benzediği veya bunların haricinde ulusal bağımsızlık devriminin eklenmesi gerekliliğine değinmiştir. Rusya ve İngiltere arasında kalan ve iç çekişmeler yaşayan İran'ın bağımsızlığını kazanma süreci aşamalı olduğu için, İran'ın Beyaz Devrim'ini bu dört devrim kavramına yerleştirmek oldukça zor kabul edilmiştir (Ramazani, 1974:124).

Bir başka açıdan, Beyaz Devrim'in, siyasi farkındalığı giderek artan genel kamuoyunun yanı sıra hırslı ve büyüyen bir profesyonel sosyo-ekonomik grubun beklentilerini karşılamayı amaçlayan ve bu nedenle birçok kişinin aşağıdan kanlı bir devrim tehlikesi olarak gördüğü şeyi öngören ve engelleyen, yukarıdan kansız bir devrim olması amaçlanmıştır. Ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarını iyileştirmeye yönelik olsa da bu temelde siyasi elitin üyeleri tarafından yerleşik tahakküm ilişkilerini gerçekçi bir şekilde

mümkün olduğunca sürdürmek için tasarlanmış bir siyasi program olarak da görülmüştür. Bunun, İran devletinin ve toplumunun temel dayanağı olarak monarşi kurumunu merkeze alan bir statüko olduğunu iddia edenlerin sayısı az değildir. Bu statükoda ise baskın motive edici ideoloji “modernizm” olmuştur. Siyasi gerçekler göz ardı edilerek rasyonellik ve evrensellik çerçevesinde ebedi bir model toplum yaratmayı isteyen Şah, devrimi, statükoyu korumak adına meşrulaştırma stratejisi olarak kullanacaktır. Şah bu düşüncesinde yalnız kalmamıştır. Şah’ın yanı sıra, Beyaz Devrim’in inşasına yönelik hâkim tutumları simgeleyen üç kişi de devrimin mimarları arasında olmuşlardır. Bu kişilerden biri, kaynaklara göre bu fikri ilk ortaya atan ve Beyaz Devrimi, Irak darbesinin İran’da tekrarlanmaması için İran’da beyaz yani kansız bir devrime ihtiyaç olduğunu savunan, Şah’ın gücünü ve otoritesini pekiştirmek için bir araç olarak gören Mardom Partisi’nin aday lideri Asadullah Alam, diğeri de toprak reformu ve diğer reformları başlatan ve “Beyaz Devrim” ifadesini sık sık kullanan 1961-1962 yılları arasında başbakanlık yapan Ali Amini ve Tarım Bakanı Arsanjani olmuştur. Amini, devrimi, yönetmekten ziyade hüküm süren bir hükümdarla sosyal ve ekonomik reform olarak görmüştür. Amini yönetimi destekleyici rol üstlenmiş olsa da Şah, Alam’ın güç ve otoriteyle ilgili anlayışını tercih etmiştir. Nihayetinde, 1963 yılında, hanedan meşruiyetini ve monarşisinin kurumsallaşmasını güvence altına alma arayışında, sanayileşmiş Batı algısından etkilenen belirli bir modernite anlayışını takip eden siyasi bir hamle olarak Beyaz Devrimini başlatacaktır (Ansari, 2001:1-2).

Şah, Beyaz Devrimle, hükümet aracılığıyla, programın en önemli parçası olan toprak reformu yaparak, hem toprak ağalarından aldığı toprakları köylülere pay edecek, bu sayede hem köylüsünü hem de devletini ekonomik refaha ulaştıracak, hem de köylüler, ağa kulluğundan kurtardığı için hükümdarlarına minnettar olacaklardı. Şah, Pers yaşamının her yönüyle köyde mevcut olduğunu ve İran köylüsünün, İran’ın potansiyel bir dirilişinin tek gerçek kaynağı olduğunu düşünüyordu. O halde konar-göçerlerin yerleşik hayata geçirilip bir an önce yerleşik tarım yapmaları sağlanmalıydı. Fakat memnuniyetten öte büyük toprak sahiplerinin, toprakların yeniden dağıtılmasından memnun olmayacağı ve hükümetin tepkiyle karşılaşacağı

aşıkardı. İran'daki çoğu ulema, aynı zamanda büyük toprak sahipleriydi. Özel mülkiyet İslam hukukunda dokunulmaz kabul edildiği için, toprak reformundan en çok etkilenecek olanlar toprak ağalarıyla birlikte ulema olmuştur. Ulemanın tepkileri, Şah tarafından kara gericilik olarak nitelendirilirken, sol düşünceler de kırmızı yıkım olarak karakterize edilmiştir. Bu nitelendirmelerle Şah, Beyaz Devrim mitinin reform karşıtlarını etkili bir şekilde kişiliksizleştirmiş ve farklılaştırmıştır. Ayrıca bir kızıl devrimi önleyecek reformun ilericiliğine vurgu yapılarak tepkileri azaltmıştır. (Ansari, 2001;8) Bu sayede, feodal düzen ve ulemanın etkisini kırmak için de Beyaz Devrim'den de yararlanmaya çalışmıştır. Eğitim faaliyetleri ve çeşitli nedenlerle yurtdışına gidip dönen İranlılarla birlikte önemli bir "orta sınıf" ile entelektüel elit bir sınıf oluşturmuştur (Ansari, 2001:3, Faghfoory, 1993).

Sonuç

Dünya siyasi tarihinde renkler, yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen, siyasette görünürlüğü az olmuştur. Siyaset bilimindeki gelişmeler doğrultusunda siyasi partilerin oluşumu ve çoğalması, demokratik eğilimlerle gelen oy hakkının kazanılması, parti sembollerinin önem kazanması nedeniyle siyasetin bir parçası haline gelmiştir. Renkler, hemen her dönem siyasi hayatın bir parçası, sembolü haline gelmiştir. Her ne kadar kamuoyu açısından siyasal görünürlükleri olmasa da renkler, bazı siyasal olaylara damgasını vurmuş ve anlamlandırmada roller üstlenmişlerdir. Kırmızı renk psikolojik olarak ateş, tehlike, korku algısı oluşturarak birçok ülkede siyaseten sol ideolojileri sembolize ederken, sarı renk liberalizmin sembolü olmuştur. Mavi, muhafazakârlığın sembolüyken; beyaz, barışın ve uzlaşının sembolü olarak demokrasiyle ilişkilendirilmiştir.

İran'da gerçekleşen Beyaz devrim hem ideolojisi hem de yansımalarıyla İran siyasi tarihi için önemli bir siyasi hamle, bir dönüşüm hareketi haline gelmiştir. Beyaz rengin Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi yansıması da, demokratikleşmeye atıf yapması olmuştur.

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, iki dönemden oluşan iktidarında tarihsel köklere dem vurarak yeni bir ideoloji oluşturmaya ve bununla birlikte ulusal bir kalkınma politikası uygulamaya çalışmıştır. Kansız olmasından kaynaklanarak beyaz olarak seçilen devrim, kanlı bir şekilde ve bir başka devrime neden olarak sonlanmıştır. İran'da Pehlevi Hanedanlığı dönemi, Rıza Pehlevi ve oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin hüküm sürdüğü 1925-1979 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem aynı zamanda İran'ın çağdaş uygarlığa erişmek ve hatta üzerine çıkmak için bütüncül bir yaklaşımla sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik birçok alanda yapılan değişim-dönüşüm çalışmalarının yapıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Kadim bir devlet olan İran'ın modernleşme süreci daha erken dönemde başlamış fakat İran toplumunun iç dinamiklerinin de etkisiyle istenilen başarıya ulaşmamıştır. Bağımsız, modern bir uluslaşma sürecine girmeye çalışan İran'da Rıza Pehlevi, köklü değişiklikler yapmaya çalışarak modernleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Muhammed Rıza Pehlevi'nin mimarı olduğu "Beyaz Devrim" modernleşme çerçevesinde devamlılık arz eden bir kalkınma programı olmasına rağmen İran toplumunda istenilen rağbeti görmemiştir. Bunun en önemli nedeni, tahtını kaybetme tehlikesine karşı, Şah'ın otoritesini güçlendirmeye yönelmesi olarak yorumlanmıştır. Bu yönelimde, halkın çıkarlarını ve refahını koruyan en iyi yönetim biçiminin, monarşi olarak görülmesinin önemli bir yeri olmuştur. Monarşi yönetiminde ise, dünyada cereyan eden modern ideolojileri kavrayabilecek, kadim imparatorluk tarihinden aldığı özgüvenle birlikte devletin güneşinin parlamasını sağlayabilecek, Aryan kökleriyle Batı'ya karşı halkını güvende hissettirebilecek, tarihsel hafızası ve siyasi amaçları olan bir monark yaratmak ana etkenler olarak görülmüştür. Bu düşüncelere dair uygulamalar, Şah'ın böyle bir formda monark olmasıyla değil, diktatör olarak addedilmesiyle sonuçlanmıştır. Aslında, Şah'ın otoritesini güçlendirme tutumunda monarşinin gelenekçi yapısıyla modernizmin istekleri arasında sıkışıp kalmış olmasının etkisi görülmektedir. Şah, yoksul bir halkın kralı olmanın onur taşımadığına ve amacının İran halkına daha iyi bir yaşam ve saygınlık iadesi olduğuna inandığını açıklamıştır. Amacı, sadece demokratik bir hükümdar olarak değil, ilerici ve iyi huylu, her zaman halkının refahını

düşünen, devrimci bir hükümdar olarak da görülmeğe istemiştir. “*Sevgili milletim ... Bundan sonra birlikte tarih sayfalarını çevireceğiz. Allah'ın yardımıyla en ilerici ve en enerjik bir ülke kuracağız. Köleliğin ve tutsaklığın prangaları sonsuza dek kırıldı*” diyerek, yeni düzeni oturtmayı ancak hanedanının devamını sağlarsa ve tahtını sağlamlaştırırsa yapabileceğinin garantisini vermiştir. Böylelikle modernizm ve Pehlevi ideolojisi birleşecek ve her ikisi de eş kavramlar olacaktır (Shahbaz, 2013:19). Fakat aksine Beyaz Devrim, Pehlevi monarşisinin yapısal temellerini zayıflatmış, her ne kadar ideoloji inşasına çalışılsa da asıl olarak ideolojik istikrarsızlığa neden olmuştur.

Devrimin getirdiği toprak reformu, İran'da baskın olan toprak ağalığı sistemini az da olsa kırmayı başarmış ve 1,5 milyon köylüyü toprak sahibi yapmış fakat toprak ağaları ve büyük toprakları elinde bulunduran ulemayla karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca ABD'nin isteklerini yerine getirdiği iddiasıyla da muhalefeti oldukça güçlendirmiştir. Alternatif olarak köylüler, işçiler ve kadınlardan oluşan bir destek sınıfı oluşturmak isteyen Şah'ın muhalefet gruplarına ulema ve toprak ağalarının dışında, ithal mala pazarını daha fazla açtığı gerekçesiyle esnafı da eklemiştir. Bu karşıtlıklarla, Beyaz Devrim, kızıl bir devrimi engellemek için tasarlanmış olsa da, İslam Devrimi'ne zemin hazırlamıştır (Berber, 2013:63-65). Beyaz Devrim, başlangıçta uygulayıcıları tarafından özünde kana bulaşmamış beyazlığıyla tercih edilmiş, siyah kapitalizm ile kırmızı komünizm arasında bir üstün yol olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda İran'da güçlü bir ideolojiyi desteklemeye ve güçlü bir lider yaratmaya yarayacak devrim, amacına ulaşmadan farklı mecralara sürüklenmiştir. Buna rağmen, İran tarihinin önemli bir sürecine işaret etmektedir.

Kaynakça

Abrahamian, Ervand. (1979). “The Causes of the Constitutional Revolution in Iran”, *International Journal of Middle East Studies* , Vol. 10, No. 3, pp. 381-414.

Alpar, Güray. (2014). *Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları: Konya.

Ansari, Ali M. (2001) “The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, ‘Modernization’ and the Consolidation of Power,” *Middle Eastern Studies* , Vol. 37, No. 3, pp. 1-24.

www.arabamerica.com. (2022). *The Story of Arab Flags: Red, White, Black, and Green. Colonial Colors? Or Ancient Arabic Poetry?* (20.07.2023).

Arda, Z. C. Rıza Şah Pehlevi (1878-1944) - Atatürk Ansiklopedisi (aturkansiklopedisi.gov.tr).

Azap, Eralp Yaşar. (2022). “Ata’nın Mihmanı: İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyaretindeki Teşrifat Ve Ziyarete Dair Mühim Notlar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/ Journal of Atatürk Yolu*, 70, 17-32.

Berber, Seçkin. (2013). “İrânın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri”. *Bilge Strateji* , 5 (9) , 61-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/3801/50986>.

Brown, Michael K.; Carnoy, Martin ; Currie, Elliott; Duster Troy, ; Openheimer, David B. ; Shultz, Marjorie M. Wellman, David (2003). *Whitewashing Race: The Myth of a Color-Blind Society*, The University of California Press.

Casiraghi, M. C., Curini, L., & Cusumano, E. (2023). The colors of ideology: Chromatic isomorphism and political party logos. *Party Politics*, 29(3), 463–474. <https://doi.org/10.1177/13540688221080539>.

Chehabi, Houchang E. (1993). “Staging the Emperor’s New Clothes: Dress Codes and Nation-Building under Reza Shah”, *Iranian Studies* , Vol. 26, No. 3/4, pp. 209-229.

Cockcroft J. (1988). Mohammed Reza Pahlavi, Shah of Iran, World Leaders, Past and Present.

Edi. Ahmet. (2019). “İran’da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış» Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (66), 731-744.

Elhan, Nail. (2019). “Pehleviler Dönemi’nde İran’da Ulus-Devlet: Milli Kimlik ve Geleneğin İcadı” İran Çalışmaları Dergisi 3/2, ss. 13-37 Doi: 10.33201/iranian.630767.

Faghfoory, Mohammad H. (1993). “The Impact of Modernization on the Ulama in Iran, 1925-1941”, Iranian Studies, Vol. 26, No. 3/4, pp. 277-312.

Ghods, Reza M. (1989). İran İn The Twentieth Century: A Political History, London.

Iskandaryan, Gohar M. (2023). “US Leverage Tools in Iran in 1950s-1960s”, , Vol. 23 No. 1, pp. 116-129 <http://journals.rudn.ru/international-relations>.

Katouzian Homa. (2022) “Political Economy of Iran under the Pahlavi’s” International Journal of New Political Economy 3(2): 197-241, DOI: 10. 52547/jep.3.1.197.

Kılıç, Yusuf; Başol Serkan, (2014). “Hitit Büyülerinde Sayı Ve Renk Sembolizmi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7, Ankara, p. 51-64.

Kinder, Donald R.; Sanders, Lynn M. (1996). .Divided by Color: Racial Politics and Democratic İdeals, The University of Chicago Press, London.

Kurtuluş Rıza. (2008) Rızâ Şah Pehlevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.35.

Kurtuluş Rıza. (2020) Muhammed Rızâ Şah Pehlevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.30.

Mokhtarpour, Alireza. (2012) İran Devlet Modeli, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Nassau, K. (2023). “colour”. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/color> (12.06.2023).

Ramazani, Rouhollah K. (1974), “Iran’s “White Revolution”: A Study in Political Development”, *International Journal of Middle East Studies* , Vol. 5, No. 2, pp. 124-139.

Sawer, Marian (2006) “Wearing your politics on your sleeve: The role of political colours in parties and social movements” *Australasian Political Studies Association conference University of Newcastle*.

Shahbaz, Kurush. (1963). *Iran’s White Revolution*, *World Affairs*, Vol. 126, No. 1, pp. 17-21.

Shakıby. Zhand (2013), “Pahlavism: The Ideologization of Monarchy in Iran”, *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 14, No. 1, 114–135, <http://dx.doi.org/10.1080/21567689.2012.751911>.

Steele ,Robert” (2018). . “Pahlavi Iran on the Global Stage: The Shah’s 1971 Persepolis Celebrations”, Ed. Roham Alvandi, *The Age of Aryamer: Late Pahlavi Iran and Its Global Entanglements*, *Gingko*, pp. 110-146.

Summitt, A. R. (2004). “For a White Revolution: John F. Kennedy and the Shah of Iran”. *Middle East Journal*, 58(4), 560-575. <https://doi.org/10.3751/58.4.12>.

Türkislamoğlu, Elif. (2022), “Rıza Pehlevi Döneminde İran’da Modernleşme Hareketi Ve Bu Harekette Türk Devriminin İzleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu*, 71 320-336.

Yıldırım A.ve Şimşek H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara.

www.dailymail.co.uk. (2020) Auction reveals story of British WWI captain’s who helped the White Army during Russian civil war | *Daily Mail Online*. (22.05.2023).

Extended Summary

One of the highly effective visual communication tools, colors significantly impact human behavior and psychology. In a world where the subject is human, colors have been the content of various applications in almost every socio-cultural, political, and economic field, occupying a prominent place for societies to place images that come with colors in their perspectives, acceptance or rejection, beliefs, and traditions. In addition to the widespread belief that colors are generally used to symbolize abstract thoughts and concepts in many fields, such as language, religion, art, and literature, they have also been used effectively in politics. Colors were increasingly scarce in politics until the 19th century. Advances in communication, the expansion of the right to vote, and the proliferation of political parties have led to the standardization of party symbols, initially at the national and ultimately at the international level. Ensuring the establishment and reinforcement of stable relations between party organizations and ideologies, colors have become a part of and a symbol of political life in almost every period. Notwithstanding their political invisibility concerning public opinion, colors have left their mark on some political events and have played a role in their interpretation. In addition, colors both gave meaning to political events and ideologies in the political arena and ensured the permanence of events and ideologies. The political meanings arising from the colors being the symbols of political parties or social movements have become a part of the emotional life of social movements as a riveting subject that encompasses mysteries and debates. They have also played a central role in maintaining a sense of community. Additionally, these emotional reactions to colors have been directly proportional to the values of societies and organizations and have traces of these values. This study aimed to reveal the efforts to create a collective culture of the Pahlavi period in Iran and the reflections of the White Revolution on political and social life. Adopting a qualitative research design, document analysis was used as a data collection method. Document analysis involves written materials with information about the phenomena and cases to be examined. Traditionally, document analysis has been known as a

method used by historians, anthropologists, and linguists. With the constitutional revolution in Iran as in the Ottoman Empire, a review of the historical process reveals significant changes in the administrative structure of the country, such as the limitation of the Shah's powers, the creation of a national assembly, and the drafting of a constitution limiting the Shah. Iranian Shiite scholars and intellectuals, who believed in the rule of law and progress, announced the constitutional revolution in 1905, inspired by Ottoman constitutionalism. The political system based on the constitutional monarchy could not respond to societal demands with its backwardness and thus gradually lost its effectiveness. In this environment, the Pahlavi dynasty pointing to the continuity of the monarchy took over the sovereignty under Reza Pahlavi. Overthrowing the Qajar dynasty with the proclamation of "shahanshah" (shah of the shahs) by the parliament, bringing the Pahlavi dynasty to power in its place and influenced by the reforms in Atatürk's Türkiye to make radical changes and reforms for modernization and Westernization, Reza Khan was crowned at the Golestan Palace in Tehran. Considered and supported by most constitutional supporters in Iran as a leader who would make moves to develop the country by establishing a new order, Reza Shah made innovations in the country's main issues, such as economy, health, public works, and education. The Shah's policies attracted attention with their similarity to those of Atatürk, who made maximum efforts to found modern Türkiye. What Reza Shah tried to do with internal and external tensions in his own time was to create a joint national identity through cultural differences in the country, gather political power in one center, and become the sole user of sovereignty. Although the periods of Reza Shah and Muhammad Reza Shah coincided with different date intervals, they contained ideological similarities until 1979, when the Pahlavi dynasty continued to dominate. Unable to create a unique ideology of his own, Reza Shah was forced to hand over the new Iran, whose infrastructure he had created, to his son. Following the oppressive regime implemented by Reza Shah, a new social atmosphere was formed with his son, Muhammad Reza Shah, who succeeded him, and a platform of discussion with opposing ideas emerged with various intellec-

tual groups. Faced with the backlash of small and middle-class artisans, landowners, and scholars, the Shah tried to maintain his power with the support of foreign powers and the approval of scholars through reciprocal interests to keep the security and administration under one hand. Muhammad Reza further strengthened his economic, military, and cultural relations with the West, improving agriculture and industry in the country with development plans. Notwithstanding the economic development in the country, a rapid imbalance in income distribution and the failure of land reform gradually strengthened the opposition led by religious leaders. Many bloody incidents arising from the use of violence by the security forces against the opposition in protest rallies led to the criticism of Shah's regime by institutions such as the International Court of Justice and Amnesty International. A new modern intellectual and revolutionary class emerged with the introduction of Western ideas and the gradual expansion of the central government in an atmosphere where scholars, artisans, and intellectuals had a stronger voice in Iran since the constitutional monarchy period. Those educated in the new secular schools broke away from religious scholars and conservative palace writers. Implemented mainly in the state bureaucracy, this system challenged the traditional structure that left public administrators' life, property, and honor to the mercy and whims of the Shahanshahs. Iranian intellectuals embarked on a quest for ideology during the Pahlavi period. Similar to Turanian ideology, Iran embraced the Aryan myth, principally due to its desire to be viewed as more closely related to modern Europeans rather than to Iran's Arab neighbors. Drawing large audiences, the ceremonies and celebrations were viewed as an opportunity to clearly state that Iran is not Arab and underline its closeness to the West through its pre-Islamic history. It was thought that Iran would transform from a traditional Islamic country into a modern, industrial, and even secular state in the eyes of the world, thus pleasing the Westerners. Shah of Iran, Mohammad Reza Pahlavi, tried to create a new ideology and implement a national development policy by emphasizing historical roots during his two periods in power. The White Revolution became a crucial issue in Iranian political history, with its ideology and reflections.

The Pahlavi Dynasty (1925-1979) comprised two separate but holistic periods in which multifaceted steps were taken to modernize the Iranian state. However, the implementation of modernization moves through oppression and top-down methods, and the lack of consideration of social differences might be viewed as characteristics of the Pahlavi era. The innovation movement that Mohammad Reza Pahlavi called the “White Revolution” in 1963 succeeded in dismantling the dominant landlord system in Iran to some extent and making 1.5 million peasants’ landowners. However, over time, it strengthened the anti-monarchy dynamics that formed the 1979 Iranian Revolution. With the White Revolution, which included several innovations from abolishing landlordism to giving factory workers a share of net profits, granting women the right to choose, and regulations in the education, health, and agricultural sectors, Mohammad Reza Pahlavi wanted to create a support class comprising peasants, workers, and women. With the White Revolution, the Shah, who wanted to create an allied peasant-working class, pit against angry landlords, clergy who could adapt the increasing pressure to politics through the discourse of the oppressed, and free farmers loyal to them. Moreover, the monarchy opened markets for many imported goods, including foodstuffs, to investors abroad with Westernization and industrialization moves. This, however, fed the anger of bazaar shopkeepers who could not sell the goods they produced and paved the way for this segment, including the clergy and landlords, to be involved in the crucible of opposition.